

О. С. Філоненко,
кандидат педагогічних наук, завідувач навчальної, виробничої практики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;
І. М. Філоненко,
кандидат географічних наук, доцент кафедри географії

Підготовка майбутніх учителів географії до туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми у закладах оздоровлення та відпочинку в літній період

Проаналізовано основні складові системи підготовки майбутніх учителів географії до туристсько-краєзнавчої роботи в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

Ключові слова: дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, майбутні вчителі, підготовка, туристсько-краєзнавча робота.

Filonenko O. S., Filonenko I. M. Preparation of Future Geography Teachers for Tourist and Lore Work with Children in Recreational Facilities in Summer.

The main components in the system of preparation of future geography teachers for tourist and lore work with children in recreational facilities in summer are analyzed.

Key words: children recreational facility, future teachers, preparation, tourist and lore work.

Постановка проблеми: Майбутнє кожної держави – це її підрастаюче покоління. Діти й підлітки становлять 21,5 %, або близько 11 млн чол., загальної кількості населення України. Виходячи з цього, постає потреба вироблення системного підходу до проведення молодіжної політики, сприяння духовному й фізичному розвитку підрастаючого покоління, виховання у нього почуття громадянської свідомості та патріотизму.

Туризм завжди був і є наймасовішою формою оздоровлення й відпочинку, одним із найважливіших засобів виховання, важливим видом роботи з дітьми, яка допомагає вирішувати освітні, оздоровчі та спортивні завдання. Розвитку дитячого туризму і краєзнавства в Україні сприяють нормативно-правові акти, прийняті за останні десять років. Найголовніші з них: Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Закони України «Про освіту», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про туризм», «Про позашкільну освіту».

Так, зокрема, Законом України «Про туризм» держава проголошує його одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності, запровадження пільгових умов для організації туристської й екскурсійної роботи серед дітей, підлітків та молоді [4].

Активізації туристсько-краєзнавчої роботи в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку (ДЗОВ) значно сприяє прийняття Закону України «Про позашкільну освіту», згідно з яким одним із основних напрямів позашкільної освіти є туристсько-краєзнавчий. Цей напрям «спрямовується на залучення вихованців,

учнів і слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму і краєзнавства» [3].

Краєзнавча діяльність на основі ознайомлення з минулим і сьогоденням рідного краю і Батьківщини сприяє підвищенню ефективності виховного процесу, зокрема патріотичному вихованню, умінню проводити елементарні дослідження в природі, збирати та зберігати краєзнавчий матеріал, дозволяє долучити дітей до культурних цінностей, традицій народу. Туризм як складова фізичної культури та спорту, а також рекреаційної діяльності, особливо його активні форми, служить проявом здорового способу життя, розвитку, вдосконалення і збереження фізичної працездатності та всебічної підготовки особистості [2].

Для здійснення туристсько-краєзнавчого напрямку діяльності в ДЗОВ потрібні конкурентноспроможні, компетентні вихователі та вожаті, які пропагують здоровий спосіб життя.

Аналіз актуальних досліджень. Питання підготовки фахівців до туристсько-краєзнавчої роботи та особливості її проведення вивчали Л. Кнодель, А. Конох, В. Коцур, О. Фастовець. Окремі сторони підготовки майбутніх учителів до туристсько-краєзнавчої діяльності досліджували М. Алексієвець, О. Дмитрук, Г. Лисичарова, Т. Міщенко, В. Обозний, В. Остапчук, Ю. Попович, В. Серебрій, С. Танана, І. Ткачівська, О. Тімець, Ю. Щур. Але підготовка майбутніх учителів до туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми в закладах оздоровлення та відпочинку

в літній період недостатньо розроблена у психолого-педагогічних дослідженнях.

Мета статті: аналіз змісту та специфіки підготовки у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя майбутніх учителів географії до туристсько-краєзнавчої діяльності в ДЗОВ.

Виклад основного матеріалу. Туристична складова виховної практики студентів III курсу спеціальності «географія і краєзнавчо-туристична робота» у ДЗОВ є важливою ланкою в системі профільної підготовки майбутнього вчителя географії до педагогічної діяльності. У процесі практики студенти мають можливість застосовувати здобуті ними теоретичні знання з основ туризму, показати свої професійні знання та організаторські здібності, самостійно працювати з дітьми.

Готовність майбутніх учителів до туристсько-краєзнавчої діяльності І. М. Ткачівська визначає як комплекс об'єднаних у складну структурну систему мотивів, рис характеру, ставлення, інтересу до туристсько-краєзнавчої роботи, професійних знань, умінь і навичок, досвіду, засвоєння технології роботи, операцій, алгоритмів [9]. Готовність студентів до туристсько-краєзнавчої діяльності в ДЗОВ є важливим і необхідним компонентом формування їх загальної готовності до майбутньої педагогічної діяльності.

У системі підготовки майбутніх учителів географії до туристсько-краєзнавчої роботи в ДЗОВ ми виділяємо три складові: 1) підготовка під час вивчення спецкурсу «Методика виховної роботи в ЛОТ»; 2) теоретико-методична підготовка у процесі безпосереднього вивчення туристсько-краєзнавчих дисциплін, які розкривають зміст діяльності, формують відповідні уміння та навички; 3) проходження на I–II курсах навчальних практик.

Коротко зупинимося на характеристиці змісту окремих аспектів виділених складових.

У процесі вивчення спецкурсу «Методика виховної роботи в ЛОТ» студенти знайомляться з типами закладів оздоровлення та відпочинку для дітей. Від типу, географічного оточення оздоровчо-виховного закладу (чи це заклад туристсько-краєзнавчого профілю, куди приїздять діти, які вже мають досвід такої роботи, чи це дитячий заклад санаторного типу, дитячий центр, позаміський заклад оздоровлення та відпочинку, табір з денним перебуванням, дитячий заклад праці та відпочинку тощо) залежить рівень організації туристсько-краєзнавчої роботи.

Підготовка студентів спрямована на розв'язання таких **основних завдань** туристсько-краєзнавчої роботи в ДЗОВ:

1. Краєзнавча робота.
2. Оздоровлення дітей (спортивно-оздоровчий туризм).
3. Організація відпочинку.
4. Популяризація туризму та краєзнавства, виховання бережливого ставлення до природи.
5. Виховання у дітей ініціативи, витривалості, навичок самообслуговування [6].

Так, краєзнавча робота полягає у проведенні різного типу краєзнавчих спостережень (фенологічних, гідрологічних, орнітологічних), вивченні пам'яток історії краю, збиранні інформації, наприклад, усної народної творчості, вивченні археологічних матеріалів тощо, з метою відтворення у свідомості дітей подій, що відбувались на конкретній території в певні історичні періоди.

Оздоровлення дітей передбачає залучення їх до занять спортивно-оздоровчим туризмом та активними формами здійснення подорожі, що стимулюють відновлення функцій організму. Оздоровлення учасників здійснюється шляхом взаємодії з природним середовищем упродовж подорожі, загартування й адаптації до нових умов, повноцінного харчування, зміною видів діяльності, виконанням дозованих фізичних навантажень.

Організація відпочинку – це організація змістовного дозвілля дітей, наприклад, шляхом їх залучення до участі в різних краєзнавчо-туристичних заходах (походах, вікторинах, іграх, екскурсіях).

Туристсько-краєзнавча діяльність сприяє розумінню прекрасного в природі, наповнює життя духовним змістом, сприяє кращому пізнанню навколишнього світу та бережливому ставленню до природи, підвищенню освітнього і культурного рівня людини. При цьому учасники діляться своїми враженнями, досвідом, здобутками, результатами досліджень, популяризуючи таким чином краєзнавство і туризм.

Виховні завдання полягають у тому, що краєзнавча діяльність та спортивно-оздоровчий туризм є своєрідною школою виховання та гармонійного розвитку особистості, «свідомого громадянина, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість» [11]. Туристські походи породжують почуття колективізму, розширюють світогляд, є джерелом позитивних емоцій. Під час тренувань і в похідних умовах виховуються вольові якості людини – дисциплінованість, сміливість, рішучість, наполегливість, терпіння, ініціативність, максимальна здатність мобілізувати сили, психологічна стійкість та вміння швидко приймати рішення.

Важливо ознайомити студентів із системою туристсько-краєзнавчої роботи в ДЗОВ, яка включає:

1. Організацію туристичних прогулянок на початку зміни, екскурсій по табору, його околицях.
2. Створення в таборі органу дитячого самоврядування – похідного дитячого штабу. Проведення навчальних занять за певним планом з метою набуття навичок туристичної діяльності та туртехніки: установа намету, складання рюкзака, орієнтування на місцевості за допомогою компаса і за місцевими ознаками, рух за азимутом, види вогнища і вміння його розкласти, переправа, спуски, підйоми, «весела хвилинка».
3. Змагання з туртехніки на території табору.
4. Створення туристичних груп, розподіл доручень серед дітей [6].

У цілому форми й методи туристсько-краєзнавчої роботи в ДЗОВ можуть бути різноманітними, тому студент-практикант повинен підготуватися до проведення прогулянок та найпростіших ігор на місцевості, краєзнавчих спостережень, веселих стартів, походів (одноденних і багатоденних), екскурсій, змагань із туристичної техніки, спортивного орієнтування, проведення Дня туризму, туристичного гуртка тощо. Важливим є цілеспрямованість туристсько-краєзнавчої роботи та урахування вікових особливостей дітей.

Студенти-практиканти повинні враховувати те, що деякі форми туристсько-краєзнавчої роботи, а саме туристичні походи, викликають значну затрату фізичних сил і енергії. Тому для їх здійснення необхідно провести велику організаційну підготовку. До змісту такої підготовки входять: розробка та уточнення маршруту; складання плану роботи; продумування разом з дітьми можливих варіантів трудових справ, спортивних програми; формування у дітей мінімуму туристичних умінь і навичок, часткове їх відпрацювання; чіткий розподіл обов'язків за членами загону; отримання спорядження, продуктів харчування; затвердження у директора та лікаря ДЗОВ списків учасників походу [1].

Міністерство освіти і науки активно підтримує здійснення туристсько-краєзнавчої роботи в ДЗОВ. З метою формування здорового способу життя, розширення кругозору, виховання моральних якостей дітей та юнацтва засобами туристсько-краєзнавчої роботи рекомендується проводити День туризму, включивши його до планів роботи ДЗОВ.

Програма проведення Дня туризму визначається залежно від особливостей розташування, напрямів діяльності, рівня туристсько-краєзнавчої роботи ДЗОВ. День туризму проводиться на свіжому повітрі та передбачає активний і змістовний відпочинок дітей у різних формах. Зокрема, студент-практикант повинен уміти провести змагання з краєзнавчого орієнтування, організувати квести, змагання зі спортивного туризму та орієнтування, туристсько-краєзнавчий зліт [5].

Зміст туристсько-краєзнавчої підготовки майбутніх учителів географії реалізовується у процесі вивчення дисциплін туристсько-краєзнавчого циклу: «Основи туризму», «Методика організації туристичної роботи», «Туристично-рекреаційні ресурси України».

Під час вивчення навчальних курсів «Основи туризму» (1-й семестр) та «Методика організації туристичної роботи» (2-й семестр) студенти-географи вивчають принципи роботи з учнями, знайомляться зі специфікою та особливостями класифікації різних видів туризму, набувають практичних навичок, необхідних для підготовки та проведення походів з дітьми, участі в змаганнях та інших туристських заходах, вчать залучати учнів до туристської та краєзнавчої роботи, активного ставлення до життя, одержують необхідну теоретичну та практичну підготовку, яка стосується комплектування групи,

вибору району походу, розробки маршруту, способів орієнтування на місцевості, тактики й техніки руху в поході та подолання перешкод, техніки в'язання вузлів, комплектування туристського спорядження, організації біваку (місця привалу й відпочинку, ночівлі туристів), харчування в поході, надання першої допомоги, подання сигналів тощо.

Навчальна дисципліна «Туристично-рекреаційні ресурси України» вивчається впродовж 3-го й 4-го семестрів і є однією з базових під час підготовки студентів спеціальності «географія, краєзнавчо-туристична робота». Туристично-рекреаційні ресурси України – важлива складова її ресурсного потенціалу, основа розвитку туристичної індустрії держави та окремих регіонів, організації різних видів дозвілля, туристської та рекреаційної діяльності – оздоровчо-спортивної, пізнавальної, лікувальної. Вивчення цього курсу сприяє знайомству студентів з основами методики дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, найпоширенішими методами рекреаційно-ресурсної оцінки та їх застосування на практиці, розширенню уявлення про структуру рекреаційно-ресурсного потенціалу України та його основних складових, вивченню територіальної дислокації різних видів туристично-рекреаційних ресурсів держави та розробці на цій основі цікавих туристських маршрутів. Студенти вчать фахово розуміти геопросторові особливості формування українського туристичного продукту, сутнісні риси туристичної спеціалізації регіонів України. Досліджують туристичні об'єкти та ступінь забезпеченості ними різних адміністративно-територіальних суб'єктів України, особливості їх використання в рекреації та туризмі, вчать характеризувати рідний край через призму туристичної привабливості, збагачуються інформацією про історичні, географічні, етнокультурні особливості туристичного потенціалу України. Здобуті знання згодом стають добрим підґрунтям для організації цікавого дозвілля дітей та забезпечення їх пізнавальних інтересів.

Також важливе значення для розвитку особистості фахівця туристичної галузі мають навчальні курси «Краєзнавство» та «Екскурсознавство і музеєзнавство». Спільно з краєзнавством туризм безпосередньо впливає на процеси консолідації в суспільстві, виховує толерантність і гостинність, сприяє формуванню культури і народної дипломатії. Розширюються знання про навколишній світ (свою область), формуються ціннісні та світоглядні орієнтири, професійна культура. Студенти займаються теоретичним вивченням матеріалу, вчать вести пошукову, дослідницьку роботу, організувати позааудиторну діяльність, творчо підходити до вирішення завдань. Це в їх майбутній роботі сприятиме підвищенню ефективності навчально-виховного процесу з учнями, умінню організувати дослідження в природі, збирати й зберігати краєзнавчий матеріал, вивчати географічні явища, процеси й загальні закономірності розвитку

природи і суспільства в конкретних локальних межах, налагоджувати стосунки з дітьми.

Навчальна дисципліна «Екскурсознавство і музеєзнавство» включає матеріал, що розкриває особливості розвитку екскурсійної та музейної справи, етапи створення екскурсійного продукту, особливості методики проведення різних типів екскурсій, висвітлює основні аспекти професійної майстерності екскурсовода, розкриває організаційно-правові основи управління екскурсійною діяльністю на національному рівні. Студенти вивчають: основні теоретичні аспекти екскурсійної діяльності (сутність екскурсій, їх ознаки та функції, особливості класифікації), загальні положення організації та підготовки екскурсійного продукту, методичні прийоми проведення екскурсії, функції, особливості та форми діяльності музеїв; особливості роботи екскурсовода, в тому числі з різними категоріями екскурсантів; основи майстерності та спеціальні здібності екскурсовода, особливості проведення екскурсій на різну тематику, що стало б, за умови вивчення цієї дисципліни в семестрах, котрі передують практиці в ДЗОВ, хорошою основою для організації і проведення різних видів екскурсій для дітей під час організації їх дозвілля та пізнавальної діяльності.

Дві останні дисципліни є дуже значимими під час загальної підготовки студентів-географів, але через те, що, відповідно до навчальних планів, вони вивчаються у 7-му й 8-му семестрах («Краєзнавство») та спеціалістами («Екскурсознавство і музеєзнавство»), під час організації туристсько-краєзнавчої роботи у ДЗОВ на практиці після 3-го курсу студентам, на жаль, не вистачає специфічних знань і вмінь, яких вони набувають уже пізніше, вивчаючи ці навчальні курси.

З метою ознайомлення студентів зі специфікою майбутньої спеціальності та одержання ними первинних умінь і навичок із професійно орієнтованих

дисциплін проводяться туристична (в кінці 2-го семестру) та краєзнавча (закінчення 8-го семестру) практики, упродовж яких вони закріплюють знання, вміння та навички, отримані під час лекційних і лабораторних занять, а також оволодівають новими методами та прийомами польових туристсько-краєзнавчих досліджень, навичками організації та ведення екскурсій, туристичного бізнесу тощо. Практика проводиться шляхом формування груп у різноманітних організаційних формах: екскурсії, експедиції, походи, під час яких з'являється можливість реалізації уявлень про туристичні ресурси та акцентування уваги студентів на питаннях використання природного, історичного й культурного потенціалу під час проведення екскурсій та організації туристсько-краєзнавчого пошуку. Щодо краєзнавчої практики, як і у випадку з навчальними дисциплінами «Екскурсознавство і музеєзнавство» та «Краєзнавство», навичок практичної роботи студенти набувають пізніше, ніж це було б доцільно для роботи в ДЗОВ.

Висновки. Таким чином, підготовка в університеті майбутніх учителів географії до розв'язання основних завдань туристсько-краєзнавчої роботи в ДЗОВ є системою, до складу якої входять: підготовка у процесі вивчення спецкурсу «Методика виховної роботи в ЛОТ»; теоретико-методична підготовка під час безпосереднього вивчення туристсько-краєзнавчих дисциплін «Основи туризму», «Методика організації туристичної роботи», «Туристично-рекреаційні ресурси України»; проходження на I курсі навчальної туристичної практики. Вважаємо важливим перенесення вивчення дисциплін «Краєзнавство», «Екскурсознавство і музеєзнавство» та проведення краєзнавчої практики у семестри, що передують виховній практиці в ДЗОВ, що збагатило б студентів спеціальними знаннями та вміннями для проведення туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми в період літніх канікул.

Література

1. Абдуллина О. А. Педагогическая практика студентов : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов [Текст] / О. А. Абдуллина, Н. Н. Загряжкіна. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1989. – 175 с.
2. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм : навч. посібн. [Текст] / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2009. – 304 с.
3. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 року № 1841-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1841-14> – Назва з екрана.
4. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 325/95 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрана.
5. Лист МОНмолодьспорт 1/9-263 від 06.04.12 року «Щодо проведення Дня туризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/28942/ – Назва з екрана.
6. Методика роботи в літньому оздоровчому таборі : навч. посібн. [Текст] / авт.-уклад.: Є. І. Коваленко, А. І. Конончук, І. М. Пінчук, В. М. Солова; за ред. Є. І. Коваленко. – К. : ІЗМН, 1997. – 280 с.
7. Остапчук В. В. Туристська робота : навч. посібн. [Текст] / В. В. Остапчук. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2002. – 48 с.
8. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : навч. посібн. [Текст] / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський. – К. : Знання, 2008. – 575 с.
9. Ткачівська І. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до туристсько-краєзнавчої роботи з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. М. Ткачівська ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2009. – 21 с.
10. Філоненко І. М. Краєзнавство і туризм : курс лекцій [Текст] / І. М. Філоненко, Ю. М. Філоненко. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 213 с.
11. Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посібн. [Текст] / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук. – К. : Альтерпрес, 2003. – 232 с.